

KULLERVO RAINIO: *Valta ja vallan käyttö, sosiaalipsykologinen tarkastelu*, Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo 1968. 270 s.

Rainion teosta on ehditty arvostella jo monessa yhteydessä (esim. Harry *Forsblom*, Helsingin sanomat 29. 6. 69 ja Matti *Enbom*, Sosiologia 2/69). Valta ja vallan käyttö on todettu konservatiivisen ideologian mukaiseksi kuvaukseksi yhteiskunnallisesta vallasta ja yhteiskunnallisista valtaprosesseista. Rainio myöntää »empiirisen» tutkimuksensa metodin olleen intuiitioon perustuvan ymmärtävän samaistumisen: »...mutta olen kaikessa koettanut tasapainottaa esitystäni asettumalla erilaisten ihmisten asemaan ja tarkastelemalla ongelmia heidän näkökulmastaan.» (s. 15) Näin ollen ei ole odotettavissakaan, että Rainion empiirisestä valta-analyysistä olisi muuta hyötyä kuin se, että saamme tietää, mitä Rainio erilaisista elämänilmiöistä ajattelee ja miten hän ne kokee. On tietenkin mielenkiintoista tietää, mitä mieltä Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian professori on Rosvo-Roopen ja Oolannin neidon välisistä valtasuhteista puhumattakaan opinto- ja yritysdemokratiasta. Erityisen

hyödyllistä tämä on hänen oppilailleen. Voimmekin täysin hyväksyä sen, että Valta ja vallan käyttö on sosiaalipsykologian tutkintovaatimuksissa. Samanlaisista käytäntöä voisi suositella jokaiseen — ainakin yhteiskuntatieteelliseen aineeseen: kunkin aineen professori voisi kirjoittaa lyhyen esittelyn poliittisista mielipiteistään ja ideologiastaan, joka kuuluisi sitten pakollisena aineen approbaturin vaatimuksiin.

Rainion teoksen varsinainen anti on *Emersonin* valtateorian esittely (ja introdusoiminen suomalaiseen valtakeskusteluun?). Valta-riippuvuusrelaatioiden teoria on eräs niistä harvoista teorioista, jotka pyrkivät muuhunkin kuin epämääräiseen valtakäsitteen määrittelyyn ja joihinkin valtaa koskeviin hajanaisiin huomioihin. Se sisältää jonkinlaisen yleisen viitekehyksen myös valtasuhteiden selittämiseen. Rainio hyväksyy teorian kuitenkin melkein täysin kriittikittömästi, eivätkä Rainion arvostelijatkaan ole varsinaisesti siihen puuttaneet.

Olen Emersonin ja Rainion kanssa suunnilleen yhtä mieltä kahdesta asiasta:

(1) Valta on relaatio, eikä yksilön ominaisuus. Se ei kuitenkaan itse asiassa ole kaksipaikkainen relaatio, vaan kolmipaikkainen: a:lla on valtaa b:hen aina jonkin tai joittenkin tekojen suhteen. Kun Emerson ja Rainio helposti sotkevat asioita tarkastellessaan molemminpuolisia valtasuhteita (a:lla on valtaa b:hen ja b:llä samanaikaisesti valtaa a:han), tämä osaltaan johtuu siitä, että he eivät eksplisiittisesti ota huomioon valtarelacion kolmipaikkaisuutta.

(2) Valta on dispositiokäsite. Valta on mahdollisuus vaikuttaa käyttäytymiseen. Jotta välttyttäisiin niiltä vaikeuksilta, joita dispositiokäsitteiden määrittely aiheuttaa, suosittelen välttää ja pragmaattista dispositionaalisuuden tulkintaa, on syytä erottaa potentiaalinen valta ja aktuaalinen vallankäyttö. Potentiaalisen vallan yhteydessä on puhuttava vallan perustasta, sen resursseista ja keinoista, sekä empiirisistä laeista, jotka yhdistävät nämä kussakin tilanteessa aktuaaliseen vallankäyttöön.

Emersonin teorian kaksi peruskäsitettä ovat valta ja riippuvuus.

Määr. 1 Valta (Vab), aktorin a valta aktoriin b on se b:n kehittämän vastustuksen, resistanssin, määrä, jonka a voisi voittaa. (s. 22)

Määr. 2 Yksilö a riippuu yksilöstä b (Rab), jos hän pyrkii sellaisiin päämääriin, joiden saavuttamista määrättyt vastaavat b:n teot helpottavat. (s. 25)

Sikäli kun resistanssin voittaminen tarkoittaa jotain muuta — esim. nimenomaista vastenmielisyyttä tehdä joku teko- kuin, että a saa b:n tekemään sellaisen teon, mitä tämä ei muuten tekisi, määritelmä on turhan suppea ja huono. Riippuvuuden määritelmä taas antaa vain riittävän ehdon käsitteen käyttämiselle.

Valta- ja riippuvuusrelaatioiden välinen suhde on suoraan käänteinen:

Teor. 1 Aktorin a valta aktoriin b on yhtä suuri kuin aktorin b riippuvuus aktorista a ja rakentuu tälle riippuvuudelle eli $Vab = Rba$. (s. 29)

Riippuvuusrelaatiolle perustuva valtarelatio korostaa vallan jatkuvuutta ja pysyvyyttä: $b:n$ on oltava sosiaalisessa suhteessa $a:han$, hänen on oltava riippuvainen $a:sta$, ennen kuin a voi käyttää valtaa häneen. Samoin se korostaa valtasuhteen rakentumista palkinnoille. Rangaistuksiin perustuva valtarelatio voidaan ehkä sisällyttää riippuvuuteen. Tuleehan b riippuvaiseksi $a:sta$, kun a uhkaa $b:tä$ rangaistuksilla. Tällöin se päämäärä, jota $a:n$ vastaavat teot helpottavat, on rangaistuksen välttäminen. Tämä riippuvuussuhteen virheellinen korostus johtaa kuitenkin helposti harhaan, kuten voidaan huomata lukuisista Rainion esimerkeistä.

Riippuvuuden määritelmä ei anna mitään keinoa riippuvuuden suuruuden määrittämiselle. Se antaa vain ehdon sille, koska riippuvuussuhde vallitsee. Emersonin teoriaan kuuluukin väittämä, joka ilmoittaa, miten päämäärien merkitystä aktoreille — ja siten vallan ja riippuvuuden suuruutta — voidaan mitata. Tulkitsen sen eräänlaiseksi operationaaliseksi määritelmäksi.

Aktorin a riippuvuus aktorista b

(a) kasvaa niiden $a:n$ motivaatioinvestointien, jotka liittyvät $b:n$ välittämiin päämääriin, kasvaessa ja

(b) vähenee, jos $a:n$ mahdollisuudet noiden päämäärien saavuttamiseen $a—b$ suhteen ulkopuolella lisääntyvät. (s. 27)

Motivaatioinvestoinnit viittaavat taas epäilyttävästi riippuvuussuhteiden jatkuvuuteen ja pysyvyyteen. Ilmeisesti niihin liittyy oletus siitä, että a on investoinut suhteeseen joihin. Tulkitsenkin motivaatioinvestointien yksinkertaisesti merkittävän päämäärien subjektiivista arvoa $a:lle$. Väittämän toinen osa on eritasoinen kuin ensimmäinen. Sehän koskee päämäärän arvon suhdetta päämäärän saavuttamisen helpouteen. Se antaa mahdollisuuden joissakin tilanteissa verrata eri päämäärien arvoa toisiinsa. Ensimmäinen osa sen sijaan antaa osittaisen määritelmän riippuvuudelle.

Kun yhdistetään teoreema 1 ja edellisen väittämän ensimmäinen osa, saadaan seuraava teoreema: *Teor. 2* Aktorin a valta aktoriin b kasvaa, kun niiden päämäärien arvo $b:lle$ kasvaa, joiden saavuttaminen on riippuvainen $a:n$ vastaavista teoista.

Laajentaakseni tätä teoreemaa riippuvuussuhteiden ulkopuolelle, puhun päämäärien sijasta niistä palkinnoista ja rangaistuksista, joita a voi $b:lle$ antaa. En siis oletta, että $a:lla$ on jotakin, mitä b nimenomaan haluaa vaan, että a voi tarjota $b:lle$ palkintoja ja rangaistuksia. Kun lisäksi tulkitsen vallan määritelmässä vastustuksen määrän tarkoittavan niiden tekojen arvoa, jotka a valtasuhteessa saa $b:n$ tekemään, saadaan seuraava teoreema: *Teor. 2:* Niiden tekojen arvo, jotka a saa halutessaan $b:n$ tekemään, kasvaa niiden palkintojen ja rangaistusten arvon $b:lle$ kasvaessa, jota a voi $b:lle$ antaa.

Tekojen arvoa on tarkasteltava — samoin kuin palkintojen ja rangaistustenkin arvoa — sekä $a:n$ että $b:n$ kannalta. Se minkälaisia palkintoja ja

rangaistuksia a b:lle antaa riippuu niiden tekojen arvosta a:lle, joita hän haluaa b:n tekevän. Vastaavasti se minkälaisia tekoja b a:n vaatimuksesta tekee, riippuu näiden palkintojen ja rangaistusten arvosta b:lle. Valtasuhde syntyy silloin, kun a:n palkintojen ja rangaistusten arvo b:lle on suurempi kuin b:n tekemän teon arvo b:lle ja tämän teon arvo a:lle on suurempi kuin palkintojen ja rangaistusten arvo a:lle. Se millaiseksi valtasuhde muodostuu, riippuu näiden arvojen suuruuksista ja sen funktion muodosta kullakin henkilöllä, joka liittyy jokaiseen tekoon jonkin arvon. Nämä taas ovat riippuvaisia vallan resurssista ja kulloisestakin tilanteesta. Vaikka Emersonin revisioitu teoreema pitääkin paikkansa, se ei anna mitään ehtoja sille, milloin valtasuhde syntyy, vielä vähemmän millaiseksi se muodostuu. Hänen teorian sa antaa vain yhden hyvin heikon ehdon, joka säätelee valtasuhteita. Alkuperäiselle valtasuhteen ja riippuvuussuhteen yhtäsuuruusteoreemalle on vaikea keksiä mitään sisältöä sen jälkeen, kun on todettu, että tekojen merkitystä ja arvoa on tarkasteltava molempien osapuolien kannalta. Se voisi korkeintaan antaa jonkinlaiset rajatapausehdot valtarelationalle.

Valtatasapainon Emerson sanoo vallitsevan yksinkertaisesti silloin, kun $Pab = Pba$. Tämä yhtälö menettää järkevyytensä sen jälkeen, kun otetaan huomioon, että valta kohdistuu johonkin tai joihinkin tekoihin. Emersonin teorian perusteella on sitä paitsi täysin mahdotonta todeta koska yhtälö pitää paikkansa. Emerson olettaa myös, että kaikki valtasuhteet aina pyrkivät tasapainottumaan. Tästä huolimatta hänellä on joitakin hyödyllisiä havaintoja vallan tasapainottumismekanismeista. Mielenkiintoisin näistä on statusrelaation liittäminen valtaan. Ei ole kuitenkaan mitään syytä tarkastella statuksen antamista vain tasapainottumismekanismina. Sehän voidaan käsittää yleensä valtasuhteessa annetuksi palkinnoksi. Emersonin koalitiion muodostusta koskevat tarkastelut jäävät sängen avuttomiksi, koska hän olettaa kunkin koalitiion toimivan kuten yksityinen aktori.

Vaikka Emerson olisikin onnistunut luomaan kunnollisen kahden hengen valtateorian, olisi sen soveltaminen yhteiskunnalliseen valta-analyysiin mahdotonta. Mielenkiintoiset tapaukset ovat nimittäin aina n-hengen valtasuhteita, eikä Emerson esitä mitään teorian sa yleistysehtoja. Teoria ei myöskään sisällä mitään viitteitä siitä, miten yhteiskunta-analyysin kannalta mielenkiintoiset tekijät, kuten erilaiset vallan resurssit ja keinot, siihen liittyvät. Emerson sortuu siis pahimmanlaatuiseseen psykologismiin ja vulgaari-individualismiin.

Kun Rainio tarkastelee yrityksen valtasuhteita ja toteaa, että itse asiassahan kaikilla asianosaisilla, niin työläisillä kuin omistajillakin, niin kuluttajilla kuin liikkeen johtajilla, on yrityksessä valtaa, ei tämä johdu siitä, että Rainio olisi soveltanut teoriaa väärin. Emersonin teorian perusteella asiasta ei nimittäin mitään muuta voi sanoakaan. Sen perusteella on täysin mahdotonta tutkia

kuinka paljon ja minkä suhteen kullakin osapuolella on valtaa. Rainion vika on siinä, että hän omaksuu Emersonin teorian kritiikittömästi. Voi olla, että Rainion vapaasti lentelevä intuitio olisi päätenyt samoihin tuloksiin riippumatta siitä, minkä teorian hän olisi valinnut lähtökohdakseen. Joka tapauksessa valta-riippuvuusrelaatioiden teoria on niin epämääräinen ja mitänsanomaton, että se ei ainakaan pahemmin ole häirinnyt mielikuvituksen käyttöä johtopäätösten teossa.

Kullervo Rainio kirjoittaa erittäin sujuvaa ja nautittavaa tekstiä, jota on ilo lukea.

Jukka Gronow